

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789-475.2(497.4)"16/17"

Prejeto: 10. 10. 2017

Slovenska pridiga baročne dobe in redovne province: med retoričnim izročilom in redovniško karizmo

MATIJA OGRIN

doc. dr., višji znanstveni sodelavec,
ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: matija.ogrin@zrc-sazu.si

Izvleček

Baročno pridigo v slovenskem jeziku so ustvarili redovniki. Ko so s pridiganjem oznanjali evangelij, je redovna provinca nalagala patrom osnovne usmeritve glede na redovna pravila, z druge strani pa jih je provinca trdno umeščala v slovenske dežele in jih kontinuirano premeščala med številnimi mesti, trgi in vasi. Specifična redovniška vizija evangeljskega sporočila ali redovna karizma na eni strani ter homiletično-retorično izročilo na drugi strani sta se v baročni slovenski pridigi združevala, dosegla sta tudi zelo oddaljene kraje in se s tem močno vrasla v slovensko ljudsko duhovnost.

Abstract

**SLOVENE SERMON IN SLOVENIAN BAROQUE PERIOD AND THE ORDERS'
PROVINCES: BETWEEN RHETORIC TRADITION AND MONASTIC
CHARISMA**

Baroque sermon in Slovene language was created by monks. When they were proclaiming the Gospel, monks were given basic guidance according to monastic rules by order province, on the other hand, the province firmly embedded them into Slovenian lands and continually relocated them to other areas. Specific monastic vision of Gospel message or order charisma on one side and sermon-rhetorical tradition on the other were joined in Slovenian Baroque sermon, while also reaching very remote areas, firmly taking root in Slovene people's spirituality.

Ključne besede:

redovništvo,
barok,
pridiga,
kapucini,
frančiškani,
jezuiti,
avguštinci,
dominikanci

Key-words:

Monasticism,
Baroque,
sermon,
Capuchins,
Franciscans,
Jesuits,
Augustines,
Dominicans

Uvod

Pridiga ali homilija je stara toliko kot krščanstvo samo in zrcali v sebi vso njegovo vsebinsko kompleksnost ter zgodovinsko raznolikost. Pridiga kot literarna zvrst sega v osrčje krščanske duhovne kulture in v svojih oblikah izkazuje njene brezštevnele zgodovinske spremene.

Kakor koli že skušamo temo »redovne province in pridiga« zamejiti, bo zato v vsakem primeru ostala na moč kompleksna po obsegu problemov in komaj obvladljiva po obsegu gradiva.

Temo skušam konkretizirati z omejitvijo na pridige slovenskih redovnikov v slovenskem jeziku in baročni dobi, kar konkretno pomeni čas od poznega 17. do poznega 18. stoletja. Toda tudi pridižno gradivo, ki ga po obsegu tako zmanjšamo, ostaja zelo obsežno in komaj pregledno. Še več, nekateri predeli tega gradiva niso bili doslej nikoli raziskani bodisi zato, ker je bilo gradivo izgubljen bodisi zato, ker je ostalo do danes pozabljeno.

Vsebinska in oblikovna kompleksnost pridige

Na vsebinsko raznolikost pridige naj nas spomni zgolj pregled temeljnih pojmov, s katerimi homiletika kot teološka disciplina definira tipe oz. funkcije pridig glede na njihov pomen v krščanski liturgiji in pastoralni dejavnosti.

1. *Kerygma* – oznanjevanje. Pridiga na prvem mestu oznanja evangeljsko sporočilo o Kristusu – učlovečenem, križanem in vstalem. Temeljni namen pridiganja je spodbuditi poslušalce k obuditvi vere ali odločitvi za vero.
2. *Didache* – poučevanje. Pridiga je lahko usmerjena k pouku o verskih rešnicah. Velik del Svetega pisma obstoji v doktrinalnem poučevanju: V čem obstoji prava vera? Kako naj verni prav ravnaajo, prav živijo po veri?
3. *Paraklesis* – spodbujanje, opominjanje, tolažba. Pavlova pisma so temeljni primer spodbude k življenju iz vere in hkrati obljuba, da je takšno življenje mogoče in končno nagrajeno v slavi Božji. Tolažba Božje besede in vodstvo Sv. Duha vodita kristjana k večjemu pogumu. Namen takšne pridige je najti tolažbo v veri ali opogumljanje in spodbudo k življenju po veri, ki nam je bila oznanjena.
4. *Anamnesis* – spominjanje. Pridiga je lahko spominjanje bistvenih dogodkov v zgodovini odrešenja, zlasti spomin zadnje večerje, Jezusovega trpljenja in vstajenja. Tudi glavnina Pentatevha in Psalmov sestoji iz retorike spominjanja na Gospodovo delovanje v zgodovini. Namen pridige, ki deluje kot *anamnesis*, je okrepiti kristjanovo identiteto, saj jo vzpostavlja jo spomini, izraženi v svetih spisih in izročilu. Pridige na godove svetnikov lahko v večji meri pripadajo prav temu tipu pridige, saj se v njih spominjamo, kako je Bog deloval v življenju svetnikov.
5. *Makarismos* – blagoslov. Pridiga je lahko usmerjena h klicanju blagoslova, tj. k izklicevanju božanske milosti, ki naj se razlije na vernike. Kot prvo takšno pridigo nekateri štejejo Jezusove blagre – govor na gori.
6. *Sophia* – modrost. Pridiga je lahko usmerjena k premišljevanju modrostnih izrekov Svetega pisma in poznejšega krščanskega izročila.¹

Če si teh nekaj osnovnih funkcij homilije predstavljamo v raznolikih priložnostih cerkvenega leta, kakor so postne ali adventne pridige, prazniške, svetniške in pridige za razne priložnosti, kot so pogrebi, poroke, krsti itn., si v duhu obudimo predstavo o izjemni raznolikosti pojma pridiga že s čisto verskega, homiletičnega gledišča.

¹ Prim. Bartlett: *Sermon*.

Ob teološko, homiletično razsežnost pridige pa moramo umestiti tudi oblikovno, estetsko razsežnost. Pridiga je že od samih začetkov tudi literarna ali vsaj polliterarna zvrst. Zato jo literarna veda obravnava kot estetski sestav, ki ga odlikujejo specifična kompozicija, literarne figure (*ornatus*) in razna retorična sredstva. Pomisliti je treba na tisočletno izročilo retorike – klasične, srednjeveške in klasicistične – ki ga je krščanska homiletika vsrkala in ponotranjila, vendar ga je ob tem tudi preobrazila. Krščanska retorika je ohranila vse bistvene elemente klasične – in jih razvila na svoj način.

1. *Inventio* – določitev snovi in namena pridige določajo zgoraj omenjene vsebinske usmeritve ali pastoralne funkcije pridige – od *kerygme* do *sophie*.
2. *Dispositio* – razporeditev snovi. Tu pokaže krščanska retorika svoje izrecno literarne kvalitete: Avtorji retorik so skušali definirati, kako naj kompozicija snovi služi učinkovitemu loku posredovanja in razlaganja Božje besede.
3. *Elocutio, ornatus* – izbira besed, besedno okrasje, retorične figure, pa tudi vložne zgodbe, alegorije itn. – vse to je na videz podobno, kot je v klasični retoriki, kajpada pa dobi novo vsebino in namen.

Ob to glavno deblo retoričnega izročila je srednjeveška in nato humanistična *ars predicandi* postavila še raznolike konkretne nasvete, kako opremiti in izgotoviti pridižno besedilo glede na tradicijo interpretiranja Svetega pisma, pa tudi z napotki glede prikaza moralnih casusov in podobnih pastoralnih ponazoritev:²

1. *Distinctiones* – pridigar naj preudari, kako bo ob izbranem odlomku – denimo ob nedeljskem evangeliju – razlikoval med četverimi smisli ali pomeni Svetega pisma: dobesečnim, alegoričnim, tropološkim (moralnim) in anagogičnim (mističnim).
2. *Exempla* – priročniki so ponujali vzorne zgodbe za ponazoritev določene verske misli.
3. *Testimones, glosse, florilegia* etc. – *ars predicandi* je izoblikovala vrsto tematsko urejenih zbirk s pričevanji svetnikov, mistikov in cerkvenih očetov, bibličnimi komentarji, izbranimi mislimi znamenitih avtorjev o posamičnih temah ipd.

Priročniki *ars predicandi* so torej svojevrstna srednjeveška sinteza teološke misli o homiliji kot oznanjanju Božje besede in retorične tradicije, preoblikovane v ta namen. Vsa ta komaj predstavljava širina možnosti, kako izoblikovati pridigo, je bila zaradi sinteze homiletike in retorike skozi stoletja splošna last evropske katoliške in pozneje tudi protestantske duhovne kulture.

Redovi in slovenska baročna pridiga. Oris problema

Na ozadju te homiletično-retorične kompleksnosti, ki jo najdemo v vsaki dobri pridigi, se zastavlja naše osrednje vprašanje: ali so na izbiro homiletičnih in literarnih možnosti – in s tem na značilnosti pridige – kako vplivale redovne province? Takšno vlogo redovnih provinc bi bilo iz same retorične ali literarne strukture pridig zelo težko dokazati. Pač pa se v vsebini in deloma v retorični strukturi prav dobro zrcalijo značilnosti redovne skupnosti kot celote, njena duhovna smer, z eno besedo: V duhu pridige se poleg pridigarjeve osebnosti v dobršni meri izraža tudi karizma posameznega reda. Na ta izraz je red vplival že s samim sistemom šolanja v redovnih šolah, kjer so se bratje uvajali v reto-

² Prim. *Ars predicandi* in povezana gesla v Sodi: *Dizionario di omiletica*.

riko po predpisanih retoričnih učbenikih, še bolj pa s specifičnimi teološkimi poudarki.

Pač pa obstaja pomembno drugo področje, kjer so redovne province nedvomno imele veliko vlogo: redno frekventno kroženje patrov med samostani znotraj province in njihova pogosta pastoralna potovanja po širši slovenski okolici je kot notranji princip delovanja province imelo močan vpliv na zavest redovnikov o dialektološki raznolikosti slovenščine in o potrebi po pisanju v knjižnem jeziku.

V nadaljevanju skušam podati splošen pregled baročne pridigarske dejavnosti redovnikov v slovenskem jeziku, upoštevajoč njihovo prehajanje iz ene slovenske dežele v drugo slovensko deželo znotraj province. Ob tem ne kaže pozabiti, da so vsa slovenska besedila zgodnjega novega veka nastala na ozadju latinskih in nemških besedil, iz katerih so pisci vsaj deloma zajemali snov, jih predelovali in variirali. Že v tem je navzoča komaj pregledna mreža vplivov, ki so običajno segali ne le iz ene province v drugo, ampak prav tako iz enega reda v drugega; ta problem bo kajpada treba v prihodnosti obdelati, toda zanj je treba najprej preučiti še veliko temeljnega gradiva. Seveda bodo delovne hipoteze tega članka komaj kaj več kot zastavitev problema – in še ta bo zelo omejena zaradi propada mnogih baročnih rokopisov v slovenskem jeziku v dobi razpustitve samostanov in uničenja samostanskih knjižnic v času Jožefa II. in pozneje.

Kapucini

Med vsemi slovenskimi pisatelji retorske proze so si patri kapucini pridobili največji ugled v literarni zgodovini – gotovo predvsem zaradi dveh izstopajočih predstavnikov, ki jima je uspelo svoja dela natisniti: to sta znameniti Janez Krstnik Svetokriški (1647–1714) in Rogerij Ljubljanski (1667–1728). Poleg njiju so slovenske pridige pisali še drugi znani kapucini, denimo p. Korbinijan Škofjeloški (pribl. 1650–1721), Hipolit Novomeški (1667–1722) in Romuald iz Štandreža pri Gorici (1676–1748)³ – toda o rokopisih njihovih pridig ne vemo ničesar. K sreči so se ohranili vsaj rokopisi pridig p. Ferdinanda Ljubljanskega⁴ (pribl. 1682–1744) in p. Angelika Kranjskega (1735–1790)⁵ – in s tem se naša evidenca ohranjene slovenske kapucinske pridige konča.⁶ Toda obe veliki tiskani deli, Janeza Svetokriškega *Sacrum promptuarium I–V* in Rogerija Ljubljanskega *Palmarium empyreum I–II*, nam k sreči hranita več tisoč strani vrhunske retorske proze. Kompozicija njunih pridig – podobno je pri p. Ferdinandu Ljubljanskem – je skrbno naravnana k temu, da vsak del pridige na določen način razvije izhodiščno svetopisemsko *themo*. Pridige vseh treh prekipevajo od vložnih zgodb, eksemplov in alegorij ter bogatih retoričnih figur. Kljub temu struktura pridige ne razpada na vložne zgodbe, ampak je tematsko enovita, saj pisatelj skrbi, da vsak literarni element uporabi za določeno osvetlitev *theme*, za določen vidik izhodiščne svetopisemske misli. Dodatna posebnost p. Rogerija Ljubljanskega je v tem, da začetni *themi* sledi še *synopsis* v treh verzih, ki

³ Za biograme patrov prim. Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 143, 205, 208 in Kidrič: Hipolit v *SBL*.

⁴ Prim. Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 209–210; *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, Ms 020.

⁵ Prim. Senica: Slovenske pridige kapucina p. Angelika; Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 144.

⁶ Govorimo o ohranjenih pridižnih besedilih; sama kapucinska pridigarska dejavnost je kajpada bila mnogo obsežnejša, prim. Benedik, *Kapucinski samostan*, str. 133 ss. Za Rogerijem Ljubljanskim se je k sreči ohranilo še deset rokopisnih pridig, ki so vse katehitične narave (namenjene so zlasti razlagi očenaša in apostolske vere) in izpričujejo, da je imel Rogerij zasnovano obsežnejšo zbirko pridig, izmed katerih sta posthumno izšla v tisku samo dva zvezka. Njegove ohranjene rokopisne pridige so vključene v *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, Ms 001–010.

pa nikakor ni preprost povzetek vsebine. *Thema* in *synopsis* na videz nimata pri Rogeriju nikakršne zveze. Šele ob branju celote pa se pokaže, da Rogerijev *synopsis* skriva ključ za razumevanje celotne pridige: skriva alegorijo ali kar simbol, iz katerega izrašča celotna pridižna struktura, celotno drevo njene vsebine. Rogerijev *synopsis* je namreč iz španske ter italijanske baročne kulture prevzeti *conchetto predicabile*. To konceptualno ozadje pri Rogeriju, pri Janezu Svetokriškem in Ferdinandu Ljubljanskem pa mojstrsko obvladovanje množice eksemplov v trdni povezanosti s themo, stopnjuje literarno, umetniško naravo njihovih pridig, zato so še danes odlično baročno branje.

Francišškani

Obširno pridigarsko dejavnost so v slovenskih deželah v baročni dobi razvili frančiškani in k sreči so se v rokopisih ohranile tudi številne njihove pridige. To gradivo je bilo doslej povsem neraziskano, verjetno zlasti zato, ker ni bilo nikdar natisnjeno. Doslej je bilo mogoče identificirati nekaj frančiškanskih avtorjev slovenskih pridig, to so: p. Anton Brešan (1639–1708), p. Evgen Lauer (1722–1771) in p. Adavkt Nickel (1740–1788).⁷ Njihove ohranjene pridige predstavljajo tri obdobja slovenskega literarnega baroka: Brešan stoji na koncu 17. stoletja in prehodu v 18., kar velja kot zlata doba naše baročne književnosti; sredo 18. stoletja zaznamuje pozni barok (Lauer), iztek 18. stoletja pa že zaznamuje boj poznega baroka proti razsvetljenskim pojavom in tokovom, celo v obliki polemike (Nickel). Od teh je zagotovo najobsežnejši opus – kar ducat knjig – napisal p. Anton Brešan. Ker pa je vse njegovo delo ostalo v rokopisih, se je raztreslo in porazgubilo. Za zdaj imamo v evidenci le tri njegove pridige, ki pa imajo veliko retorično in literarno vrednost. Tudi Evgen Lauer in Adavkt Nickel sta pisala številne pridige in manjša asketična dela in tudi večina njunega opusa je izgubljena. Kljub uničenemu gradivu je mogoče na osnovi ducata ohranjenih besedil izpričati mdr. te lastnosti. Retorska besedila slovenskih frančiškanskih pisateljev so grajena po pretehtani kompoziciji; v glavnih delih pridige najdemo skrbno razporejene moralno-pastoralne poudarke, največkrat ne direktno, temveč s pomočjo vložne pripovedi ali exempla. Navajanje Svetega pisma in cerkvenih učiteljev je pogosto, toda zmerno, tesno naslonjeno na izhodiščni evangeljski odlomek. Raba eksemplov je pičla, precej zadržana, eksempli so postavljeni le na mesta pripovednih klimaksov, služijo slikoviti čutni ponazoritvi evangeljske teme. Morda bi smeli reči, da so frančiškanske pridige v rabi literarnih sredstev nekoliko bolj umirjene ali asketske od kapucinskih.

Jezuiti

Zelo posebno, naravnost nesrečno usodo so doživele pridige slovenskih jezuitov. Kakor red sam so bili tudi domala vsi rokopisi uničeni. Le en slovenski jezuit je uspel svoje slovenske pridige tudi natisniti: Jernej Basar (1683–1738), ki so ga sodobniki šteli za enega od treh najboljših govornikov Avstrije, je leta 1734 izdal *Pridige is bukviz imenvanih Exercitia s. ozheta Ignazia sloshene na ufako Nedelo zhes lejtju*. Te pridige so dejansko bolj meditacije, pripravljene za poglobljeno osebno branje in premišljevanje. Pisec pravi v uvodu: »*Nemafh, koker mimu gredozh, prebirat, ampak morefh s'tvojim umam, inu saftopnoftjo po zhasu ogledvati, inu fam per febi prevagvati taiftih befedi refnizo.*« Gre za povsem novo vrsto pridige, ki ni več baročna retorska proza, bogata z alegorijami in eksemplaričnimi pripovedmi, marveč nasprotno, je po formi asketska, citatov

⁷ Prim. Ogrin: *Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe*.

ima zelo malo, eksemplrov skorajda ni, pač pa se misel odpira širokim metafizičnim območjem poslednjih stvari in prvega cilja, za katerega je človek ustvarjen. Duhovne misli so podane kratko, toda strnjeno, enotno, na bralčev um delujejo kakor pečat, Basarjeva izredno močna misel predre celotno umsko prostornino poslušalca, da ga odpre kontemplaciji in lastni miselni udeležbi, kakor je izrecno zapisal tudi v uvodu. Snov nedeljskega evangelija kontemplira Basar v treh izhodiščnih perspektivah ali »poteh« duhovnih vaj sv. Ignacija. Te tri »poti« tvorijo Basarju tri »točke«, iz katerih sestoji vsaka meditacija. Kompozicija pridižnega teksta je tako organsko razvita iz enotnega principa.⁸

Izmed jezuitskih slovenskih besedil pozne baročne dobe se je ohranil le en večji rokopis, *Kristjansko podvučenje*, ki je nastal v zadnjih letih pred ukinitvijo jezuitskega reda, 1770–1772. Vsebuje 107 nedeljskih pridig, ki so bile napisane in povedane pri sv. Jakobu v Ljubljani.⁹ Pridige so zasnovane katehistično, torej tematsko: prvi glavni del rokopisa obravnava tri teologalne ali božanske kreposti – vero, upanje, ljubezen; drugi glavni del rokopisa obravnava prve tri Božje zapovedi. Kompozicija je podobna kakor v Basarjevih *Pridigah is bukviz imenvanih Exercitia*. Slog je varčen z besedami, strnjen, osredinjen na bistvena spoznanja, zato sugestiven; vendar avtor ni usmerjen k duhovni vsebini s takšno digniteto kakor Basar, pač pa nagovarja poslušalce, jih graja in podobno, kar nekoliko zmanjšuje raven njegovega govora. Kljub temu je to eno od odličnih jezuitskih duhovnih besedil poznega baroka. S svojo navzočnostjo opozarja na množico podobnih tekstov slovenskih jezuitov 17. in 18. stoletja, ki se niso mogli prebiti blokade razsvetljenske dobe in nas žal niso dosegli.

Avguštinci

Prvi avguštinski menihi, ki so prišli v slovenske dežele, so bili *avguštinci eremiti* (ne diskalceati), ki so v Ljubljani imeli samostan vsaj od leta 1366; njihov samostan je stal zunaj obzidja pred Špitalskimi vrati, zato so ga kot zaslon uporabili Turki ob napadu na Ljubljano leta 1494 in ga ob tem uničili. Nato so avguštinski eremiti dobili v oskrbo cerkev sv. Jakoba znotraj ljubljanskih zidov, toda od tam so jih leta 1555 pregnali protestanti.¹⁰ Pozneje so se redovniki vrnili in na nedeljo Svete trojice, 11. 6. 1623, na starem mestu ob današnjem Tromostovju položili temeljni kamen novega samostana in cerkve Marijinega oznanjenja (danes frančiškanska), ki je bila ena najlepših v tedanji Avstriji.

Avguštinski viri omenjajo že v 16. stoletju vikarja (provincijskega namestnika) štajersko-koroške province po imenu Janez Primožič (Johannes Primosich), ki se je zavzel za pravice avguštinskih redovnikov na Štajerskem, kjer je pridobil v Fürstenfeldu leta 1551 nazaj samostan, ki so ga poprej zasegli protestanti; to je bil sploh prvi samostan, ki so ga avguštinci prejeli nazaj po Luthrovem nastopu.¹¹ Štajersko-koroška provinca eremitov se je zelo uspešno razvijala zaradi svojega avtohtonega samoniklega članstva, kot meni redovni zgodovinar John Gavigan OSA, saj je bila po svojem ljudskem izvoru »večinoma slovanska«

⁸ Vprašanje morebitnih vzorov in vplivov na Basarja ostaja še povsem odprto. Za preučevanje se odpira vsaj ena možna ali verjetna navezava: pridige znamenitega jezuita sv. Petra Canisija, ki je prvi napisal pridige v obliki meditacij in s tem združil dve zvrsti, ki sta bili prej več kakor tisočletje ločeni.

⁹ Prim. rokopis *Kristjansku podvučenje, izloženu u pridigah na vsako nedelo čez celu lejtju*, predstavljen v Registru slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja, Ms 031.

¹⁰ Historiat ljubljanskega samostana eremitov povzet po Gavigan: *Styro-Carinthia*, str. 224, 225, 300.

¹¹ Gavigan: *Styro-Carinthia*, str. 200, 201.

Glede pomembne vloge, ki so jo v provinci imeli patri iz slovenskih dežel, prim. tudi Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. II*, str. 168, 206, 229 idr.

(prav tam), kar v primeru Kranjske, Spodnje Štajerske in južne Koroške, ki jih je provinca združevala, pomeni pač – slovenska.

V virih se ljubljanski samostan eremitov omenja po vrstnem redu takoj za Dunajem, včasih celo pred Gradcem, kar kaže na njegov pomen znotraj province. Cerkve teh treh samostanov so bile najpomembnejše v provinci, tako da je za pridigarje v teh cerkvah kot najboljše govornike veljalo posebno pravilo o privilegiju bakalavreata.¹²

Takšen status privilegirane bakalavra je pridobil denimo p. Pavel Bučnik (Wutschnig).¹³ Rojen je bil v Radljah ob Dravi (Marenberg) leta 1659 in umrl 1718 v Gradcu;¹⁴ v red je stopil v ljubljanskem samostanu leta 1682 in tu študiral na redovni šoli; že od 1685. naprej je deloval v Gradcu kot prazniški pridigar, lektor na redovni šoli, doktor in profesor moralne teologije na dunajski univerzi in v letih 1710–17011 celo dekan njene filozofske fakultete. Ker je večino svoje aktivne dobe preživel v Gradcu in na Dunaju, je verjetno, da je v tem okolju večino pridig imel v nemščini; tudi njegova natisnjena dela so spisana v tem jeziku. Eno od pridig je objavil v slavnostnem zborniku izbranih govorov ob kanonizaciji avguštinskega svetnika sv. Janeza Sahaguntina, ki je izšel 1692 z naslovom *Sertum gloriae – Ehrnkrantz oder Verfassung etlicher Lob-Predigen ...*

Kot pridigar se je odlikoval tudi p. Benedikt Vogrin, rojen 1661 v Sostrem pri Ljubljani, umrl 1712 pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. V red je stopil 1679. in po študiju teologije na Dunaju kmalu po diakonskem posvečenju leta 1684 postal pridigar – kar kaže na njegov govorniški talent. V istem zborniku izbranih govorov kakor Bučnik je tudi Vogrin smel objaviti slavnostno pridigo o avguštinskem svetniku *Sanctus Joannes Sahaguntinus ... planetarum proles oder Ein Beglücktes Planeten-Kind*.¹⁵ Leta 1698 je p. Benedikt postal prior ljubljanskega samostana in predstojnik tukajšnje bratovščine črnega pasu, za katero je enkrat mesečno imel nemško pridigo. Sklepati je mogoče, da je p. Benedikt pisal pridige tudi v slovenščini – že v Ljubljani, vsekakor pa pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, kjer je deloval zadnja leta; nemška pridiga je verjetno omenjena posebej kot dodatna dolžnost v bratovščini.

Poleg teh dveh imenitnejših pridigarjev, ki sta uspela kakšno svoje delo objaviti celo v tisku, je bila dejavna še obširna skupina drugih, o katerih vemo le, da so živeli in delovali. Gavigan iz virov razbere, da so za »slovansko« populacijo v krajih, kakor so Sv. Lenart oziroma Sv. Trojica v Slovenskih goricah in Muta ob Dravi, tamkajšnji avguštinski konventi vselej imeli nekaj redovnikov, ki so pridigali in spovedovali v domačem jeziku.¹⁶ Leta 1749 je iz Ljubljane šel v konvent v Velikovcu p. Nikolaj Speranzi kot »slovenski pridigar«, ki je pozneje deloval tudi v samostanu na Reki, leta 1779 pa je bil poklican v Muto ob Dravi.¹⁷ Za leto 1755 imamo podatek za samostan v Velikovcu, da je »še naprej imel nemškega in slovenskega pridigarja«; tudi v letih po 1761 sta bila pridigarja v dveh deželnih jezikih zadolžena »kakor običajno«.¹⁸

Patri niso vedno navedeni po svojih pridigarskih zadolžitvah, viri jih lahko omenjajo tudi v drugih vlogah. V ljubljanskem samostanu je, denimo, p. Modest Aleš (Modestus Alesch) deloval v letih 1719–1720 kot lektor filozofije, toda ob

¹² Za eremitske pridigarje, ki so 12 let pridigali v teh treh najpomembnejših cerkvah in so »dobrim pridigam mogli dodati tudi pričevanje zgledega duhovnega življenja«, je lahko provinca zahtevala od generalnega priorja, da jim podeli red ali stopnjo bakalavra, kar je bil privilegij najboljših pridigarjev. Pozneje so na kapitlju province leta 1689 to dobo skrajšali na devet let. Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. II*, str. 133, 196.

¹³ Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. II*, str. 200.

¹⁴ Bučnikov biogram v naslednjih vrsticah povzet po Smolik: Wutschnig Pavel.

¹⁵ Povzeto po Smolik: Vogrin Benedikt.

¹⁶ Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. II*, str. 168; *vol. III*, str. 122.

¹⁷ Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. III*, str. 72–73, 168, 172, 272–273.

¹⁸ Prav tam, *vol. III*, str. 130, 146–147.

tako visoki, profesorski izobrazbi je domala neogibno, da je ta pater tudi pridigoval. Podobno velja za tiste, ki so omenjeni kot predstojniki bratovščin, denimo za leto 1743 v Ljubljani kot predstojnik rožnovenske bratovščine p. *Nepomuc Schegan* (Žigon ali Šega).¹⁹

Gaviganova obsežna kronika štajersko-koroške in nato avstro-ogrske province navaja kopico imen patrov, ki so gotovo ali morda izhajali iz slovenskih dežel in so verjetno pisali, zlasti še v 18. stoletju, tudi slovensko, vendar je razpustitev njihovih samostanov uničila vse vidne sledi njihovega dela. Brez dvoma pa so za to, da se ni iz vse eremitske redovne veje ohranilo nobeno slovensko besedilo, obstajali tudi notranji vzroki, zlasti mestoma neozgledno redovno življenje.

V tem pogledu je zgovorna življenjska zgodba nekega redovnika, ki dokazuje, da so v redu obstajale tudi narodnostne napetosti med nemškimi in slovenskimi oziroma slovenskimi redovniki – namreč v 18. stoletju! To je redovniška pot patra Alberta Kavčiča (Kautschiz) s krstnim imenom Martin, ki je bil rojen v Radgoni; avguštinski viri ga prvič omenjajo leta 1753 – kot redovnika na študiju filozofije v samostanu v Fürstenfeldu, kar pomeni, še precej na začetku redovniške poti; tako smemo sklepati, da je bil rojen okrog leta 1735. Leta 1770 je bil nadarjeni pater Albert poklican v konvent pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah kot praznični pridigar, kjer je žal imel zelo neozglednega predstojnika. Nato ga leta 1773 zasledimo kot »slovenskega pridigarja« v konventu v Velikovcu in prav tega leta je svoje »germanske sobrate«, torej nemške Avstrijce med vodilnimi avguštinci, ostro obtožil z »grenkimi očitki«, da red favorizira nemške patre in krivično ravna s tistimi, ki prihajajo s Štajerske, Kranjske, Koroške ali Primorja; zato je tega leta izstopil iz reda in postal škofijski duhovnik.²⁰ Vsebina njegove »grenke obtožbe« (mdr. pogosto popivanje, zloraba zakristijske nabirke za igre na srečo), pravi Gavigan, je mestoma zelo podobna besedilu knjižice, ki je bila anonimno objavljena leta 1784.²¹ Dne 27. avgusta 1774 je nekdanji pater Albert, zdaj Martin Kavčič, približno okrog 40. leta starosti postal duhovnik Lavantinske škofije in zapustil avguštinsko skupnost v Velikovcu. Leta 1780 je prosil za odpustitev iz Lavantinske škofije, da bi lahko odšel v domačo Radgono kot kaplan; leta 1801 je nato bil kaplan pri Sveti Trojici v Mali Nedelji, nato pa leta 1813 župnik pri sv. Magdaleni v Kapeli, kjer je v visoki starosti umrl 8. januarja 1826.²² Primer tega patra eremita, ki je že tako zgodaj zapletel v spor z nemško kulturno hegemonijo in iz reda izstopil, kaže na seme propada, ki je v obliki posvetne miselnosti, moralnega nereda in sekularnih idej raslo – gotovo poleg mnogih zgledov vzornega redovnega življenja – v osrčju redovne province in zorelo za dan njenega uničenja, ki je prišel z Jožefom II. in njegovimi nasledniki, ko je provinca leta 1812 v Avstriji dokončno prenehala obstajati.²³

¹⁹ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 48; prav tam je za leto 1743 kot kronist konventa v Muti ob Dravi naveden p. Guido Rupnik (Ruppnigg), v skopi.

²⁰ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 125, 160, 163, 173, 241.

Da mednacionalni spori – povsem v nasprotju z našimi modernimi predstavami – segajo že v precej zgodnejši čas, kakor pa je doba t. i. romantičnih nacionalizmov, potrjuje primer studeniških dominikank, ki so bile že sredi 17. stoletja po lastnem priznanju »in nationalistiche factionen verthailt«. S temi besedami (sic!), ki zvenijo, kakor da prihajajo iz srede 19. stoletja, poroča o nesoglasjih med redovnicami dokument z dne 8. 1. 1657.

Prim. Mlinarič: *Studeniški dominikanski samostan*, str. 92, 94.

²¹ Naslov knjižice z lažnim krajem izida *Philadelphia* naj bi bil: *Die österreichisch-ungarische Provinz der geschuten Augustiner-Mönche ... von einem Ordenspriester*, 1784; Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 125. Izvirnik Kavčičeve pritožbe je naveden prav tam na str. 160: KOA (Celovec, Ordinariatsarchiv), Augustiner-Eremiten, Personalia, Albert Kautschnitz.

²² Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 479.

²³ Prav tam, vol. III, str. 279.

* * *

Leta 1642 je v Ljubljani nastal tudi samostan *avguštincev diskalceatov*, po domače »školcjatov«, torej druge, bosonoge veje avguštincev.²⁴ Tudi slovenski diskalceati so gojili pridižno dejavnost, toda zdi se, da je bil prvi, med čigar pridiigami so se poleg nemških ohranile tudi slovenske pridige, p. Gregor Vorenc (1659–1730), ki velja za začetnika slovenske literarne tradicije med diskalceati. V literarni zgodovini je uveljavljeno mnenje, da je p. Gregor začel pisati pod vplivom Janeza Kr. Svetokriškega in Matije Kastelca.²⁵ To velja predvsem za pisanje v slovenščini in sploh za njegovo vrednotenje slovenščine kot neogibnega pripomočka tako za uvajanje v teološki študij kakor seveda za pastoralne potrebe. Vsekakor pa je redovni pouk retorike in pridiganja tudi pri bosonogih avguštincih temeljil na klasičnih retorskih tekstih vse od cerkvenih očetov – gotovo predvsem svetega Avgušтина – prek vodilnih srednjeveških avtorjev v novi vek, iz katerih je p. Gregor pri pisanju zajemal in to ponekod tudi dokumentiral.

Ohranjene pridige p. Gregorja Vorenca so vezane v dva obsežna zvezka. Glavnina je napisana v nemščini, nekaj manj v latinščini, med njimi pa je nekaj tudi slovenskih.²⁶ Pri tem je pomenljivo, da tudi nekatere nemške, zlasti pa latinske in slovenske pridige niso izpisane v celoti, ampak bolj kot oporne točke ali osrednji sklopi pridižne snovi, torej večidel kot priprava za govorni nastop. Vendar pa ti poglobljeni nosilni sklopi niso, kakor bi pričakovali, zapisani fragmentarno, marveč v celovitih zaokroženih stavkih, včasih v kompleksnih večdelnih podobah, kakor je denimo tale božični motiv, ki ga je za sveti večer prevzel in nekoliko priredil po Svetokriškem:

»Transeamusque Bethleem: pojmkov' Bethleemskifalizi, tankaj bomouidlitu nouu rojenu dete Jesusa, kateri je fueti kakor tu rumenu fonze: Jesusa, v' katerim se najdejo ufi nebefski fhazi: Jesusa, kateri v' Jaflyh na flami lefhj' koker ena bela lilia v' mej ternjom: Jesusa, kateri je ta nar lepsy pildek Nebeshki, kateriga ie smalou v' tem zhistim truplu Mariæ diuize S. duh. Tukaj pogleite Synu Boshiga, kateri jezhlouikratal, kateri timu Sonzu togorkuto da, on pak od mrasa fe trefse: kateri je vefsele teh Angelou, on pak se joka Sa volo nashih grehou.«²⁷

Drugih bosonogih avguštinskih piscev, ki bi v dobi zgodnjega baroka pisali v slovenščini, zaradi pomanjkanja diskalceatskih arhivskih virov niti nimamo v evidenci, čeprav so verjetno obstajali. Zagotovo je mnogo rokopisnega gradiva slovenskih diskalceatov v času razsvetljenstva propadlo in o njem ne vemo ničesar. Ljubljanski operoz in diskalceat iz 18. stoletja, Felix Poeck, lektor teologije, je deloval kot pridigar in asketičen pisatelj. Preden je leta 1764 umrl kot prior ljubljanskega samostana, je napisal in v tisku izdal dokaj obsežen opus homiletičnih in drugih duhovnih del²⁸ – seveda v nemščini in latinščini. Znameniti in vsestranski pisec slovenskega preroda diskalceat p. Marko Pohlin je v Ljubljani več kot desetletje deloval kot pridigar: od spomladi 1763 do spomladi 1775 kot praznični pridigar, od leta 1769 kot nedeljski, od aprila 1772 kot vikar ljubljanskega konventa²⁹ – toda o teh njegovih slovenskih pridigah ni sledu.

Primerjava opusov dveh znanih slovenskih diskalceatov – Vorenca in Po-

²⁴ Smolik: Objavljeni viri, str. 211.

²⁵ Prim. Suhadolnik: Vorenc Gregor.

²⁶ Prim. opis prvega od dveh njegovih rokopisov v *Registru slovenskih rokopisov*, Ms 088: Nemške in slovenske pridige iz ljubljanskega konventa bosonogih avguštincev.

²⁷ *Register slovenskih rokopisov*, Ms 088, fol. 94Cr. Odlomek je p. Gregor prevzel iz J. Svetokriški: *Sacrum promptuarium II*, str. 93.

²⁸ Npr. *Drei Predigen von der dreieinigen Gottheit*, 1741. Prim. Glonar, Felix a S. Anna.

²⁹ Kidrič, Pohlin Marko.

hlina – nam z ostro lučjo osvetli paradoks, da iz obsežnega delovanja p. Marka ne moremo navesti niti ene pridige (razen prevoda Tschupikovih), čeprav je deloval sto let pozneje, iz opusa p. Gregorja pa se je k sreči morda ohranil vsaj večji del njegovih slovenskih pridižnih besedil, ki bi bila vredna večje pozornosti.

Dominikanci

Pridiganje so v večjem obsegu gojili tudi bratje pridigarji. Že ime reda, *ordo predicatorum*, pove, da je pridiganje v osrčju pristopa dominikancev k pastoralni skrbi za vernike. Izpričano je, da so nekateri generalni pridigarji ptujskega samostana izhajali iz osrednjih slovenskih dežel, kakor v 17. stoletju Škofjeločan Jožef Bobek,³⁰ Dominik Moscon³¹ in Peter Martir Klepiz, ki se omenja kot generalni pridigar na Ptuju kakor tudi v Novem Kloštru.³² Glede na njihov izvor in kraje, kjer so bili dejavni, je skoraj gotovo, da so pridigali (tudi) v slovenščini.

V 18. stoletju zasledimo pomembnega slovenskega dominikanskega avtorja: p. Albert Pongrac je leta 1744 izdal obsežen latinski priročnik za predstojnike rožnovenskih bratovščin *Manuale praesidium Confraternitatis SS. Rosarij*, ki vsebuje pravila, odpustke in privilegije bratovščine ter opiše še vrsto drugih kongregacij, ki so delovale pod patronatom dominikancev. Albert Pongrac je v cenzurnem zapisu enega od dominikanskih teologov, podpisan je p. Jožef Ocepek (Josephus Ozzepig), imenovan kot »lektor svete teologije in ta čas redni pridigar v konventu Novi kloster«.³³ Jožef Ocepek je bil leta 1749 na zasedanju na Dunaju izvoljen celo za provinciala, dvakrat pa je opravljal (1747–1749, 1756–1758) tudi službo priorja v Novem Kloštru.³⁴

Pongrac kot redni pridigar, verjetno pa tudi Ocepek in številni drugi so za vernike na slovenskem podeželju nedvomno napisali številne pridige v slovenščini. Vendar so bila zaradi ukinitve vseh štirih dominikanskih samostanov v slovenskih deželah (Ptuj, Novi Kloster, Sv. Trojica v Halozah, Koper) in še treh ženskih samostanov (Velesovo, Studenice, Radlje ob Dravi – Marenberg) pastoralna besedila v rokopisni obliki raztresena in uničena. Trenutno je videti, da se nam zato v slovenščini ni ohranila niti ena dominikanska pridiga. Poleg tega so dominikanci vodili številne ljudske pobožnosti, še zlasti v obliki bratovščin, kjer so se verniki združevali v želji po krščanski popolnosti; širili so škapulirsko bratovščino in bratovščino sv. Dizme, že po svojem prvotnem redovnem poslanstvu pa so skrbeli za rožnovensko bratovščino,³⁵ in tudi za njih je bilo treba pridigati ter voditi duhovno življenje kongregacije. Po drugi strani viri žal pričujejo tudi o tem, da so samostansko premoženje, posestva in privilegiji nekaterim dominikancem gotovo škodovali pri duhovnem poslanstvu: nenehni premoženjski spori in pravde s ptujskimi meščani, minoriti, okoliškimi plemiči in podložniki³⁶ so jih kajpada onemogočali pri pastoralnem delu. Leta 1642 so se denimo

³⁰ Škof Hren mu je podelil red subdiakona 21. septembra 1622, kot generalni pridigar se omenja leta 1641.

Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 240.

³¹ Redovne obljube je dal na Ptuju leta 1642, v letih 1656–1659 je bil predstojnik samostana v Novem Kloštru, po letu 1683 je odšel v Beneško redovno provinco, kjer je umrl 1692., star sedemdeset let.

Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 235.

³² Bil je namestnik priorja in generalni pridigar v ptujskem samostanu, izpričan je podatek, da je bil zatem leta 1642 generalni pridigar v Novem Kloštru.

Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 191, 235, 241.

³³ Prim. Pongratz: *Manuale praesidium*. Uvodne strani z dovoljenji za natis.

³⁴ Mlinarič: *Dominikanski samostan*, 196, 260.

³⁵ Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 168, 169.

³⁶ Prav tam, str. 169, 175, 182, 186.

kmečki podložniki na dominikanskih posestih okrog Studenic in Ptuja zaradi prevelike tlake in drugih dajatev uprli, napadli so Studenice, tako da so redovnice zbežale; deželna vlada pa je poslala najemniške vojake iz Vojne krajine in ti so upor krvavo zadušili.³⁷ Težko si je predstavljati, kako so ti kmetje gledali na redovnike kot oznanjevalce Božje besede.

Po ujmah in premenah zgodovine so se ohranila le tista dominikanska besedila, ki so imela srečo, da so bila natisnjena. Tako je p. Ludovik Schmuzer, ki je bil v letih 1675–1678 prior ptujskega samostana,³⁸ pozneje pa je deloval v Gradcu, uspel v nemščini objaviti dve obsežni zbirki nedeljskih in prazničnih pridig.³⁹ V uvodnem posvetilu deželnemu knezu Schmuzer omenja, da je 17 let deloval kot pridigar v samostanu sv. Andreja v Gradcu.⁴⁰ Schmuzer začuda ni vključen v pogloblitve biografske leksikone avstrijskega prostora, zdi se, da je eden od pozabljenih baročnih pisateljev; toda ne po pravici, saj že kratek ogled njegovih pridig pokaže, da je bil literarno spreten in umetniško navdahnjen pisec, ki je svoje misli podajal z obilico komparacij in prispodob. Ko govori o Jezusovem trpljenju na veliki petek in omenja mdr. sramotenje s škrlatnim plaščem in trsom, se Schmuzer nepričakovano ustavi ob trsu v Jezusovi roki, ga literarno interpretira na ozadju poznoantične homiletike in ga s tem razvije v samostojen topos ali podobo:

»Ampak bolj se mi dozdeva, da je trst vzel v roko prav kakor ribiško palico, na katero je privezal zlati trnek svoje ljubezni in na katerega je obesil svoje lastno sveto meso človeku v jed, in je tako v rdečem morju svoje svete prelite krvi kot ribič lovil človeške duše; kar spričuje učeni Origenes s temi besedami: *Dominus etiam esca amoris est, & inter passionis suae tormenta arundinem manu tenet, ut dum sanguis fluebat, in undis ipse potius animam piscaretur. Gospod je namreč čudovita jed, in med drugimi bolečinami svojega trpljenja drži v roki trst, s katerim, ko iz njega teče kri, v njenih valovih lovi duše.*«⁴¹

Kroženje in potovanje patrov

Za vprašanje vpliva redovnih provinc na povezovanje prostorov slovenskih dežel sta zelo pomembna dva vidika redovnega življenja. Prvič, da so v razmiku nekaj let – od enega zborovanja provincijskega vodstva do drugega, včasih pa tudi že vmes – skoraj vsi patri bili premeščeni iz enega samostana v drug samostan znotraj province, običajno ne ravno v sosednjega, ampak kam dlje. In drugi pomemben dejavnik: tudi ko so živeli v določenem samostanu, so patri od tam pogosto potovali v bližnje in tudi bolj oddaljene župnije ter pridigali in

³⁷ Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 191.

³⁸ Prav tam, str. 235.

³⁹ Prim. skoraj 600 strani obsegajoče delo Ludwig Schmutzer: *Lucubrationes. Nächtliche Zeit-Vertreibungen oder Predigen ...* Wien, 1692. Druga, še bolj obsežna knjiga njegovih pridig z 930 stranmi ima naslov *Diurnale, tägliche Zeit-Vertreibung, oder Predigen von dem ersten Sonntag nach Ostern ...* 1694.

⁴⁰ Schmutzer: *Lucubrationes*, str. bv, b1r.

⁴¹ »Aber besser gedüncket mich / daß er das Rohr in die Hand genommen / gleich einer Fisch-Ruthen / daran er gebunden den guldenen Angel seiner Lieb / an den er gehencket sein eigenes Heiliges Fleisch zu einer Speiß / und also in den rothen Meer seines Heiligen vergossenen Bluts fische die Seelen der Menschen / welches der gelehrte Origenes mit diesen Worten bezeuget: *Dominus etiam esca amoris est, & inter passionis suae tormenta arundinem manu tenet, ut dum sanguis fluebat, in undis ipse potius animam piscaretur. Der Herr ist auch eine liebliche Speis / und unter andern Peynen seines Leydens / hielt er ein Rohr in der Hand / auf daß wann das Blut von ihm fließet / in denen Wellen er zum ersten die Seelen fischete.*«
Schmutzer: *Lucubrationes*, str. 17.

spovedovali pri številnih cerkvah, kjer in kakor so bili povabljeni. To še posebej velja za frančiškane in kapucine, v manjši meri pa tudi za avguštince in dominikance. To kontinuirano kroženje patrov iz kraja v kraj, iz dežele v deželo v rednih intervalih oziroma, z modernim izrazom, njihova visoka mobilnost je imela pomembno posledico: da so namreč dodobra spoznali vse slovenske dežele oziroma pokrajine, od večjih mest do trgov in vasi, ob tem pa domala vsa narečja tedanjega slovenskega jezika. Ob spoznavanju pokrajinskih in narečnih slovenskih govorov so patri pridigarji in spovedniki neizogibno »trčili« ob problem sporazumevanja, tj. razumljivosti svojega pisanja in govorjenja – kar pomeni, da so z lastno izkušnjo trčili ob problem slovenskega jezika, zlasti ob problem razlike med narečnim govorom in knjižnim izražanjem.

Skušajmo si v prostoru slovenskih dežel predstavljati narečne govore, med katerimi so se denimo gibali tile frančiškani, četudi nam manjka o njih mnogo podatkov.

Pater Anton Brešan, prvovrsten baročni pisec, je bil rojen v Novem mestu leta 1639, v frančiškanski red je stopil leta 1659 v Ljubljani, v letih 1676–1677 je deloval kot gvardijan na 0 (tam je zaradi mešanega zaledja in romarjev vedno deloval tudi slovenski pridigar), 1681–1683 v Nazarjah, 1688–1690 gvardijan v Novem mestu, leta 1692 ga ponovno najdemo v Nazarjah, pozneje spet v Novem mestu, kjer je umrl leta 1708.⁴²

Ureditev delovanja v širokem cikličnem kroženju po domala vseh slovenskih deželah je bila enaka še tudi celo stoletje pozneje. Pater Adavkt Nickel je bil rojen v Ljubljani leta 1740, leta 1759 je začel študirati na Sveti gori nad Gorico, pozneje v Ljubljani, kot pridigar je leta 1775 deloval v Kamniku, nato na Sveti gori v letih 1776–1778, v Brežicah 1779 (voditelj tretjega reda), v Nazarjah 1780, spet v Brežicah 1781–1784 in naposled v Kamniku, kjer je umrl 1788.⁴³

Podobno, morda še bolj široko so slovenske dežele premerili na svojih poteh kapucini. Za kapucinskega patra Ferdinanda Ljubljanskega je denimo ugotovljeno, da je bil rojen okrog leta 1684 v Ljubljani, nato je deloval v raznih službah, zlasti kot pridigar, v letih 1721–1726 v Škofji Loki, 1726–1728 v Ljubljani, 1733–1735 v Kranju, nato spet v Ljubljani in 1741–1743 ponovno v Kranju, nato 1739–1740 v Trstu, nazadnje spet v Škofji Loki, kjer je umrl 1744.⁴⁴ Še bolj razgibano pot opiše kot pridigar s svojim redovnim življenjem pater Angelik Kranjski, ki se je v Kranju rodil 1735, umrl 1790 v Bohinju, vmes pa je opravljal službo rednega oz. prazničnega pridigarja »v Škofji Loki, Krškem in Vipavskem Križu. Kot pridigar v Škofji Loki je večkrat šel v Kranj, v Sorico, Poljane, Železnike, Soro in Selca; iz Krškega je šel v Leskovec, Cerklje, na Kostanjevico, v Jurklošter in Topolovec; iz Vipavskega Križa v Idrijo, Črniče, Žablje in Vitovlje; šestnajst pridig je pripravil za poslušalce v Bohinju.«⁴⁵ V številnih kapucinskih pridigah so dokumentirana mesta, »koder so bili kapucinski samostani: Škofja Loka, Vipavski križ, Radgona, Krško, Ljubljana, Novo mesto, poleg njih pa tudi številni kraji bližnje ali daljne okolice, kamor so patri šli pridigati: na primer Kočevje, Idrija, Postojna, Vipava, Dornberk, Metlika, Poljane, Selca, Cerklje, Šenčur, Bistra. Številne pridige, ki so jih patri imeli po cerkvah bližnje in daljne okolice izpričujejo, da kapucini niso imeli v prvi vrsti namena ustvarjati novih duhovnih središč, ampak bolj izhodišča, od koder naj bi se evangeljska misel predvsem preko pridige, pa tudi spovedovanja širila in utrjevala v celotni deželi, tudi v krajih, ki so od mestnih središč oddaljeni.«⁴⁶

Ti podatki pomembno osvetlijo problem, ki ga tu načenjamo: da je intenzivna izkušnja regionalne in narečne raznolikosti slovenskega jezika patrom

⁴² Prim. Ogrin: Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe, str. 229, 230.

⁴³ Prav tam, str. 241–242.

⁴⁴ Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 143; nekaj dodatnih podatkov: Ogrin: Neznani rokopisi, str. 387–388.

⁴⁵ Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 144.

⁴⁶ Prav tam, str. 145.

pridigarjem nedvomno vsiljevala potrebo po pisanju v obče razumljivem, vsaj deloma knjižnem jeziku. Slovenščina njihovih baročnih pridig nosi še nemalo sledov njihove izvirne, domače govorice; vendar bi bil brez službe oznanjevanju Božje besede med Slovenci narečni delež v njihovih pridigah nedvomno mnogo večji, delež prvin knjižne slovenščine pa manjši.

Da je o tem obstajala tudi določena stopnja zavesti ali celo refleksije, nam izpričuje pater Janez Krstnik iz sv. Križa na Vipavskem v uvodu k znamenitemu *Svetemu priročniku*, v znanem odlomku, kjer razmerje med knjižnim in govornim jezikom izrazi z dodobra utrjenim Schönlebovim načelom, da moramo pisati po šegi naroda, izgovarjati pa po šegi pokrajine; pri tem pa Svetokriški pravi, da bo pisal kakor Slovenci pred njim, kar pomeni kot protestantski pisca 16. stoletja: »fledni po navadi fvoje deshele bo gouuril, jest pak bom pifsal kakor fo slovenzi pifsali. Quia scribendum est more gentis, loquendum verò more regionis.«⁴⁷ Zmožnost refleksije Svetokriškega o tem, da je njegov pisni jezik nekoliko odmaknjen »od 'lepega slovenskega jezika' pa kaže«, meni Kozma Ahačič, »da je bila v tistem času zavest o tem, kaj je 'lep' knjižni jezik, očitno že kar dobro zasidrana med (duhovniškimi) intelektualci.«⁴⁸ Morda je tej misli treba dodati le to, da tedaj nihče ni mogel imeti tako podrobne in obsežne izkušnje o pokrajinski narečni raznolikosti slovenščine ter izkušnje o potrebi po »lepem« knjižnem jeziku kot mediju preseganja te raznolikosti kakor prav redovniki. Ti so prehodili slovenske kraje od Svete Gore nad Gorico do Radgone in štajerskih gor, do Zasavja, Dolenjske in Kočevskega, od Gorenjske in Škofjeloškega hribovja skozi Ljubljano z okolico do Notranjskega, Vipavskega, Krasa in Trsta. K temu pa je redovnike gnala prav želja, kot pravi Benedik, da bi bili njihovi samostani duhovna izhodišča, od koder naj bi evangeljsko misel s pridigo in spovedjo razširili po vsej slovenski deželi, še zlasti pri ljudeh, ki so bili daleč od mestnih središč. Kako veliko so slovenski patri prav zaradi takšnega delovanja redovnih provinc prispevali k zavesti o slovenskem knjižnem jeziku tudi med preprostimi ljudmi, si moremo predstavljati le, če se zamislimo v razliko med narečnim govorom vernikov v kateri od cerkva, ki so jih na svojih poteh obhodili slovenski kapucini in frančiškani, in upoštevanja vredno stopnjo knjižnega jezika njihovih pridig. S tem vidikom se sklepa naš pregled, ki naj bi nakazal notranjo povezanost baročnega duhovnega vzgona slovenskih redovnikov in slovenske homiletične ter jezikovne kulture; s tem pa se odpira problem za novo, povsem jezikoslovno raziskavo.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Pongratz, Albertus: *Manuale praesidium Confraternitatis SS. Rosarij continens statuta, indulgentias, atque privilegia eiusdem Confraternitatis ... elaboratum operâ R. P. F. Alberti Pongratz S. Ordinis Praedicatorum Neoclaustri in inferiori Stiria p. t. concionatoris*. Labaci: typis Adami Frid. Reichhard, [1744].

Schmutzer, Ludwig: *Lucubrationes, Nächtliche Zeit-Vertreibungen, oder Predigen von dem Ersten Sonntag deß Advents biß auff den Ersten Sonntag nach Ostern ... sambt allen darunter lauffenden Fest- und Feyer-Tägen der Allerseeligsten Jungfrauen Mariae und andern Heiligen Gottes*. Wien: Verlegt durch Johan Friedrich Hartung, gedruckt bey Johann Jacob Mann, 1692.

⁴⁷ Svetokriški, SP I, str. c1r.

⁴⁸ Ahačič: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*, str. 191.

SPLETNI VIRI

Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. Ur. Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011. Spletni vir: Neznani rokopisi slovenskega slovstva (NRSS).

LITERATURA

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*. *Linguistica et philologica* 28. Ljubljana: ZRC SAZU, 2012.

Bartlett, David: *Sermon*. V: *Concise Encyclopedia of Preaching* (ur. William H. Willimon, Richard Lischer). Louisville: Westminster John Knox Press, 1995.

Benedik, Metod: *Kapucinska pridigarska dejavnost*. V: *Zbornik o Janezu Svetokriškem* (Ur. Metod Benedik, Jože Faganel). Ljubljana: ZRC SAZU, SAZU, 2000, str. 17–36.

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Sodi, Manlio; Triacca, Achille (ur.): *Dizionario di omiletica*. A cura di Manlio Sodi, Achille M. Triacca con la collaborazione di 245 esperti. Torino, Bergamo: Leumann, Elle Di Ci, Velar, 1998.

Gavigan, Johannes, OSA: *The province of Styro-Carinthia. Extractum ex Analecta Augustiniana*, Vol. XXXV. Roma: Institutum historicum ord. S. Augustini, 1972.

Gavigan, Johannes, OSA: *The Austro-Hungarian province of the Augustinian friars, 1646–1820. Volume II. Developement, Studies, Baroque Brilliance 1646-1725*. Roma: Ed. Analecta Augustiniana, 1976.

Gavigan, Johannes, OSA: *The Austro-Hungarian province of the Augustinian friars, 1646–1820. Volume III. State absolutism and disappearance of the Province 1725-1820*. Roma: Ed. Analecta Augustiniana, 1977.

Glonar, Joža: *Felix a S. Anna, operoz*. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Hoško, Franjo Emanuel: *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatski*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

Kidrič, France: *Pohlin Marko (1735–1801)*. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Mlinarič, Jože: *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782*. Celje: Mohorjeva družba, 2005.

Mlinarič, Jože: *Dominikanski samostan na Ptujju*. *Zgodovinski arhiv Ptuj*, 2009.

Ogrin, Matija: *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja*. *Slavistična revija* 59, št. 4, 2011, str. 385–399.

Ogrin, Matija: *Frančiškanski baročni pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige*. V: *S patri smo si bili dobri: tri stoletja brežiških frančiškanov* (ur. Jože Škofljanec). Krško: Zavod Neviodunum; Ljubljana: Brat Frančišek, 2013, str. 225–255.

Snoj, Alojzij Slavko: *Homiletika. Božje sporočilo v človeški govorici. Teološke in homiletične osnove oznanjevanja*. Ljubljana: Družina, 1997.

Smolik, Marijan: *Vogrin, Benedikt (1662–1712)*. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Smolik, Marijan: *Wutschnig, Pavel (1659–1718)*. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Suhadolnik, Stane: *Vorenc, Gregor (1659–1730)*. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

SUMMARY

SLOVENE SERMON IN SLOVENIAN BAROQUE PERIOD AND THE ORDERS' PROVINCES: BETWEEN RHETORIC TRADITION AND MONASTIC CHARISMA

Baroque sermon in Slovene language was created by monks. When fulfilling evangelical mission, order's province set out the manner of friar's work in full accordance with the charisma of its order. On the other hand, preaching monks took the content and form of their texts from the rich homiletic and rhetoric tradition from antiquity to modernity. With Slovenian Baroque sermon the order's province embedded both elements in concrete space and time of Slovenian lands where friars were fulfilling their duties. From the facts presented above we can summarize the following conclusions.

The internal impact of a province. In every order, be it Jesuits, Capuchins, or Franciscans, preachers were traveling from town to town, market town, and villages. Even Janez Svetokriški was initially active in Styria, then in Vipava, Trieste, Ljubljana, and Lower Carniola; similarly as others. Because they were circulating within an order's province amongst extremely varied dialects, province raised monks' awareness of the need for standard dialect, a higher linguistic norm for proclaiming and writing sermons. Inherent to monastic needs was the need for standard language that surpasses dialects of particular provincial areas. Awareness of the problem was clearly raised by Janez Svetokriški in Introduction of *Sacrum promptuarium*.

In accordance with a specific charisma of individual order, also the character of sermons varies greatly. Despite substantial differences between Franciscan and Capuchin sermons, both forms, however, address Christian as a sensual and emotional being. Their sermons try to reflect the image to human passions and feelings with numerous allegories and exemplary stories, thus leading people by good example to goodness and love for God. To reach this objective in writing sermons, a substantial literary creativity is necessary – and these writers most certainly possess it. However, as can be seen from Jernej Basar, Jesuits gravitated toward the classical Aristotelian-scholastic philosophical understanding of human being: man is a creature whose peak or the centre are mind and free will that is subject to mental recognition: the mind recognizes objective, i.e. the good, and the will follows when it strives for that good. Even Basar's Ignatian meditative prose leans on the human fantasy and conceptual abilities, however, the greatest persuasive power of his texts go through human mind more than his sensual perception.

This profound difference between Jesuit sermon on one side and Franciscan-Capuchin on the other is naturally not expressed merely in the contents, but also in sermon's artistic form. In this respect, it is essential that Jesuits built their rhetoric education on antiquity, especially on Aristotle's *Rhetoric* and on the official Jesuit manual Cypriana Soareza *De arte rhetorica libri tres* based on Aristotle, Cicero, and Quintilianus. This could be offset by the hypothesis that Franciscans and Capuchins did not put as strong emphasis on the direct contact with antiquity but it seems they welcomed rhetoric tradition more through already humanistic and current rhetoric manuals which were more modern, i.e. Renaissance or Baroque. It is likely John Baptist and Roger of Ljubljana made use of important encyclopaedias of Baroque rhetoric from the late 17th century, rich with allegories, symbols, and concepts – Filippo Picinelli, *Mondo simbolico*, and Emanuele Tesauro, *Il cannocchiale aristotelico*.

Monastic preachers thus welcomed influences and connections far outside their home order province. This field is mostly unexplored for Slovene sermon. However, it is almost beyond doubt that in Slovenian Baroque sermons dif-

ferent influences of authors are intertwined in various ways, perhaps St. Peter Canisius as a possible background of Jernej Basar, and mighty interlacement of numerous authors, on whom Franciscan and Capuchin writers base their works – from church fathers to almost current speakers, such as Torino aristocrat and priest Tesauro, Augustine canon Picinelli, Belgian Jesuit Engelgrave, Bavarian Benedictine Ignatius von Trauner, and many others. A sermon is namely the field of universal Catholic culture, hence the links of several monastic houses, provinces, and creative spirits are intertwined in them.